

15. Орлов П. А. Оцінка економічного ефекту прискореної амортизації в промислових підприємствах в умовах реформування державної амортизаційної політики / П. А. Орлов, С. П. Орлов, О. Ю. Іванова // Менеджмент та підприємництво України: етапи становлення і проблеми розвитку. – Л. : Львів. Політехніка, 2008. – С. 369–374.
16. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду / А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна та ін. ; за заг. ред. А. М. Соколовської. – К. : НДФІ, 2006. – 316 с.
17. Цуркан І. М. Податковий механізм стимулювання інвестиційної діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу України / І. М. Цуркан, І. Ю. Герасимова // Держава та регіони. Серія : “Економіка та підприємництво”. – 2014. – № 2 (77). – С. 135–142.
18. Соколовская Е. В. Виды льгот с позиций их применения / Е. В. Соколовская // Налоговые льготы. Теория и практика применения в экономике : монография / под. ред. И. А. Майбурова, Ю. Б. Иванова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2014. – 487 с.
19. Tax Incentives and Foreign Direct Investment. A Global Survey // UNCTAD. ASIT Advisory Studies. – 2000. – No. 16. – 177 p.
20. 2014 Global Survey of R & D Tax Incentives. – 2014. – March. – 85 p.
21. Summary description of R & D tax incentive schemes for OECD countries and selected economies. – OECD, 2014. – 130 p.

УДК 657:330.131.7

Д. П. Дубицький, кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аудиту та економічного
аналізу Університету митної справи та фінансів
Л. Л. Довгалюк, студентка Університету
митної справи та фінансів

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Визначено роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємства. Розглянуто теоретичну сутність поняття “ризик”. Сформульовано власне визначення даного поняття та складено власну класифікацію ризиків підприємства.

Ключові слова: ризик; класифікація ризиків підприємства; бухгалтерський облік; система управління ризиками підприємства.

In the article describes the role of accounting in the management of enterprise risks. Classification of risks of enterprise, which unlike existing specifies on possibility of receipt of information about the concrete type of risk and results of his display by accounting is also improved.

Key words: risk; classification of risks of enterprise; accounting; management of enterprise risks.

© Д. П. Дубицький, Л. Л. Довгалюк, 2015

Постановка проблеми. Діяльність українських підприємств відбувається в умовах невизначеності, яка спричинює виникнення ризиків. Така ситуація викликана значними проблемами не лише у політичній, але й в економічній сферах нашої держави. Для забезпечення ефективності функціонування підприємства в сучасних умовах особливо важливо питання створення ефективної системи управління його діяльністю в цілому й управління конкретними ризиками зокрема. Водночас дані бухгалтерського обліку завжди використовувалися інформаційною базою для прийняття управлінських рішень. Зростання ступеня ризикованості діяльності підприємств обумовлює необхідність удосконалення облікового забезпечення системи управління підприємствами з метою підвищення ефективності використання даних і, як наслідок, оптимізації ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання економічної сутності ризиків та управління ними присвячено праці вітчизняних та іноземних науковців, зокрема, І. О. Бланка [1], Л. І. Донця [2], Г. М. Черепні [3], Н. І. Георгієвої [4], А. Г. Віллета [5], Й. Пфеффера [6], А. Дамодарана [7], А. А. Жигір [8], В. В. Вітлінського [9] П. Хопкіна [10] та ін. Незважаючи на значні доробки вищезазначених авторів, недостатньо уваги приділяється обґрунтуванню ролі бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємства.

Мета статті – розкрити теоретичну сутність поняття ризику, визначити роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємства.

Виклад основного матеріалу. Загалом систему управління ризиками можна охарактеризувати як систему принципів і методів розробки та реалізації ризикованих рішень, які забезпечують різнобічне оцінювання різновидів ризиків і нейтралізацію можливих негативних наслідків [1, 30].

Система управління ризиками складається з двох підсистем: об'єкт і суб'єкт управління. Об'єкт управління – це безпосередньо ризик, ризиковані вкладення капіталу та економічні відносини між суб'єктами у процесі підприємницької діяльності [2, 363]. Суб'єкт управління – спеціальна група людей (управлінці різних ланок, фінансові менеджери, фахівці зі страхування, бухгалтери та ін.), котра здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта управління за допомогою різних прийомів і способів управлінського впливу [11, 259].

Суб'єкт управління виконує функції прогнозування, організації, регулювання, координації, стимулювання та контролю. Їх виконання зумовлює необхідність генерації, зберігання й обміну управлінською інформацією про об'єкт управління між суб'єктами управління ризиками. Слід зазначити, що основним інформаційним джерелом для управлінців слугує бухгалтерський облік, а бухгалтер – суб'єкт управління ризиком у зборі інформації про об'єкт ризику.

Побудова ефективної системи управління ризиками на підприємстві потребує чіткого й логічного визначення поняття ризику та формування класифікації ризиків для окремого суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей його діяльності.

Поняття ризику – багатостороннє й багатозначне, тож його слід відрізняти від невизначеності. На цю різницю вперше звернув увагу у своїй докторській дисертації А. Г. Віллет у 1901 р. Він стверджував, що ризик – об'єктивне явище, яке корелює із суб'єктивною невизначеністю настання небажаної події [5]. Водночас американський економіст Й. Преффер охарактеризував відношення між ризиком і невизначеністю: “Ризик ... являє собою комбінацію кількох видів азарту, він вимірюється ймовірністю; невизначеність – рівнем віри. Ризик – це стан світу; невизначеність – стан уяви” [6, 42].

На нашу думку, поняття ризику можна розглядати по-різному. Багато науковців досліджували ризик, проте єдності у поглядах щодо трактування цього поняття немає. Один із напрямків трактування даного терміна – визначення його як небезпеки втрат. Так, у “Фінансово-кредитному енциклопедичному словнику” за редакцією А. Г. Грязнової ризик розуміється

як вірогідність настання подій із негативними наслідками [12, 681]. В “Економічному словнику” Й. С. Завадського, Т. В. Осовської та О. О. Юшкевич немає визначення власне даного поняття, проте автори пояснюють такі його різновиди, як: “процентний ризик”, “фінансовий ризик”, “спекулятивний ризик”, “чистий ризик”. Слід зазначити, що лише за спекулятивного ризику існує можливість “як виграти, так і програти”, а за інших – лише втратити. Ризик процентний – ризик, якого зазнав утримувач цінних паперів із твердими відсотковими ставками і який полягає в тому, що на випадок можливого перевищення загального рівня відсоткових ставок над рівнем, установленим на наявні у нього цінні папери, він втрачає частину відсоткового доходу, яку в протилежному разі міг би одержати. Фінансовий ризик – це ризик, якого зазнає експортер на випадок, якщо контрагент із певних причин відмовиться від оплати закупленого товару. Чистий ризик – це ризик, який включає тільки ймовірність витрат [13, 270–271].

Прихильниками “песимістичного” підходу до визначення поняття “ризик” є В. Баллок та А. Яцура, які вважають: ризик – це вірогідність можливих збитків або втрат унаслідок небажаних подій [14, 56]. Своєю чергою, В. Вітлінський характеризує ризик як економічну категорію в діяльності суб’єктів господарювання, пов’язану з подоланням невизначеності, конфліктності оцінювання, управління, неминучого вибору. На думку автора, оцінка ризику – багатомірна величина, що характеризує можливі відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, можливу невдачу (збитки) з урахуванням впливу контрольованих (керованих) і неконтрольованих (некерованих) чинників, прямих і зворотних зв’язків [9, 29].

У своєму тлумачному словникові В. Т. Бусел зазначає, що результатом ризику можуть бути не лише втрати, але й позитивний результат. Це усвідомлена можливість небезпеки або сміливий, ініціативний вчинок, дія зі сподіванням на щастя, успіх, позитивний результат [15, 1221]. Дещо схоже визначення ризику в словнику С. І. Ожегова – “імовірність небезпеки або дія на вдачу в надії на щасливе завершення” [16, 326].

Заслуговує на увагу думка російського вченого А. П. Альгіна, який ризик тлумачить як діяльність суб’єктів господарського життя, пов’язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, коли можливо оцінити вірогідність досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від мети, що містяться в обранні альтернативи. Він акцентує увагу на тому факті, що ризику притаманна альтернативність, тобто необхідність вибору з двох або кількох можливих варіантів, рішень, напрямів, дій. Відповідно, якщо немає можливості обрати той чи інший варіант про ризик уже не йдеться [17, 23].

Професор Нью-Йоркського університету А. Дамодаран зауважив: ризик у фінансовій сфері означає ймовірність того, що дохід від інвестування відрізняться від бажаного. Таким чином, ризик містить не тільки несприятливі (дохід нижче очікуваного), але й сприятливі (дохід вище очікуваного) результати. На практиці перший різновид ризику можна назвати ризиком-зниженням, а другий – ризиком-зростанням. Тож водночас ризик означає небезпеку та сприятливу можливість – чим вища нагорода, тим вищий ризик [7, 82].

На основі досліджених підходів до трактування терміна “ризик” в економічній літературі пропонуємо власне визначення даного поняття. На нашу думку, ризик – це економічна категорія, що характеризує дію, спричинену свідомим вибором суб’єкта серед кількох альтернатив в умовах невизначеності середовища, в результаті якої існує ймовірність понесення втрат або досягнення позитивних (сприятливих) наслідків.

Дане визначення точніше розкриває сутність поняття “ризик”, акцентує увагу на його ймовірності, наслідках реалізації. Може бути корисним для ідентифікації, аналізу й оцінювання ризиків, визначення їхнього впливу. У контексті інформаційного забезпечення управління ризиками воно опосередковано вказує на необхідність використання інструмен-

---

тарію бухгалтерського обліку для кількісного (вартісного) вираження не лише параметрів альтернатив вибору, але й розрахунку результатів ризикованої діяльності.

У науковій літературі більше уваги приділяється відображенню в бухгалтерському обліку результатів управління ризику, а не забезпеченню інформаційним ресурсом управлінців на стадії прийняття рішення щодо вибору альтернатив в умовах невизначеності. Так, на думку Н. І. Георгієвої, бухгалтерський облік показує результати управління ризиками за такими заходами: прийняття ризику та лімітування його ступеня (відображення в обліку запланованої господарської операції у повному (без урахування ризику) або в допустимому обсязі, а також витрат за її результатами); самострахування (створення резервів): в обліку відображається формування резерву (відповідно до різновиду ризику) для покриття його наслідків, використання резерву при необхідності покриття наслідків ризику; страхування господарських ризиків (відображення в обліку заборгованості перед страховиком, сплата страхового платежу, відшкодування негативних наслідків господарської операції (ризик)); розподіл (передавання) ризику: відображення комісійних за операціями з передавання дебіторської заборгованості факторинговій компанії, іншим спеціалізованим фінансово-кредитним установам; диверсифікація: відображення господарських операцій за напрямками диверсифікації діяльності підприємства чи певних об'єктів бухгалтерського обліку [4, 57]. Автор зауважує, що в управлінні ризиками зазвичай комбінують заходи впливу на них залежно від різновиду ризику та ступеня його прояву. Тобто важливе значення для всебічної характеристики ризиків, відображення їх у бухгалтерському обліку та подальшому управлінні ними має їх науково обґрунтована класифікація.

Удосконалено класифікацію ризиків підприємства. На відміну від наявних, вона вказує на можливість отримання інформації про конкретний різновид ризику та результати його прояву за допомогою бухгалтерського обліку, що, на нашу думку, полегшить управлінському персоналові не лише визначення місця кожного різновиду ризику в загальній системі управління, але й сформулює дійову систему збору інформації про ризики, притаманні діяльності конкретного підприємства (рис. 1).

За сферою суспільних відносин ризики поділяють на економічні, соціальні, політичні, військові, демографічні, законодавчі. Зазвичай бухгалтерський облік підприємства може відобразити інформацію, пов'язану з управлінням ризиками в економічних і частково в соціальних та екологічних відносинах (проекти з покращання соціальної інфраструктури підприємства: будівництво й утримання дитячих садків, санаторії тощо; збільшення-зменшення шкідливих викидів, рекреаційні заходи тощо). Управління ж політичними, військовими, демографічними та законодавчими ризиками для більшості підприємств малоімовірні, адже вони не мають важелів впливу на ці сфери відносин. Виняток великі підприємства (містоутворювальні, транснаціональні корпорації та ін.), які мають значні ресурси впливу.

За об'єктом ризику можна виокремити майнові й особисті ризики. До майнових належать ті, що пов'язані зі втратою майна підприємства внаслідок крадіжки, недбалого поводження з майном, його технічного перевантаження; неможливістю його реалізації з різних причин, у тому числі через моральне старіння. Особисті ризики залежать від індивідуальних особливостей власників і працівників підприємства, зумовлені фізіологічними та соціокультурними чинниками. Ці ризики проявляються в імовірності захворювання працівників і невиходах їх на роботу, необґрунтованих змінах стратегічних і тактичних дій власника через його своєрідний темперамент, психотип тощо. Процес управління майновими ризиками може ґрунтуватися на даних фінансового, податкового та статистичного обліку, які повністю відображають інформацію про наявність, стан, рух і вибуття майнових об'єктів. Інформаційне забезпечення управління особистими ризиками може базуватися на даних кадрового обліку, що недостатньо й потребує розширення переліку альтернативних джерел отримання необхідної інформації.

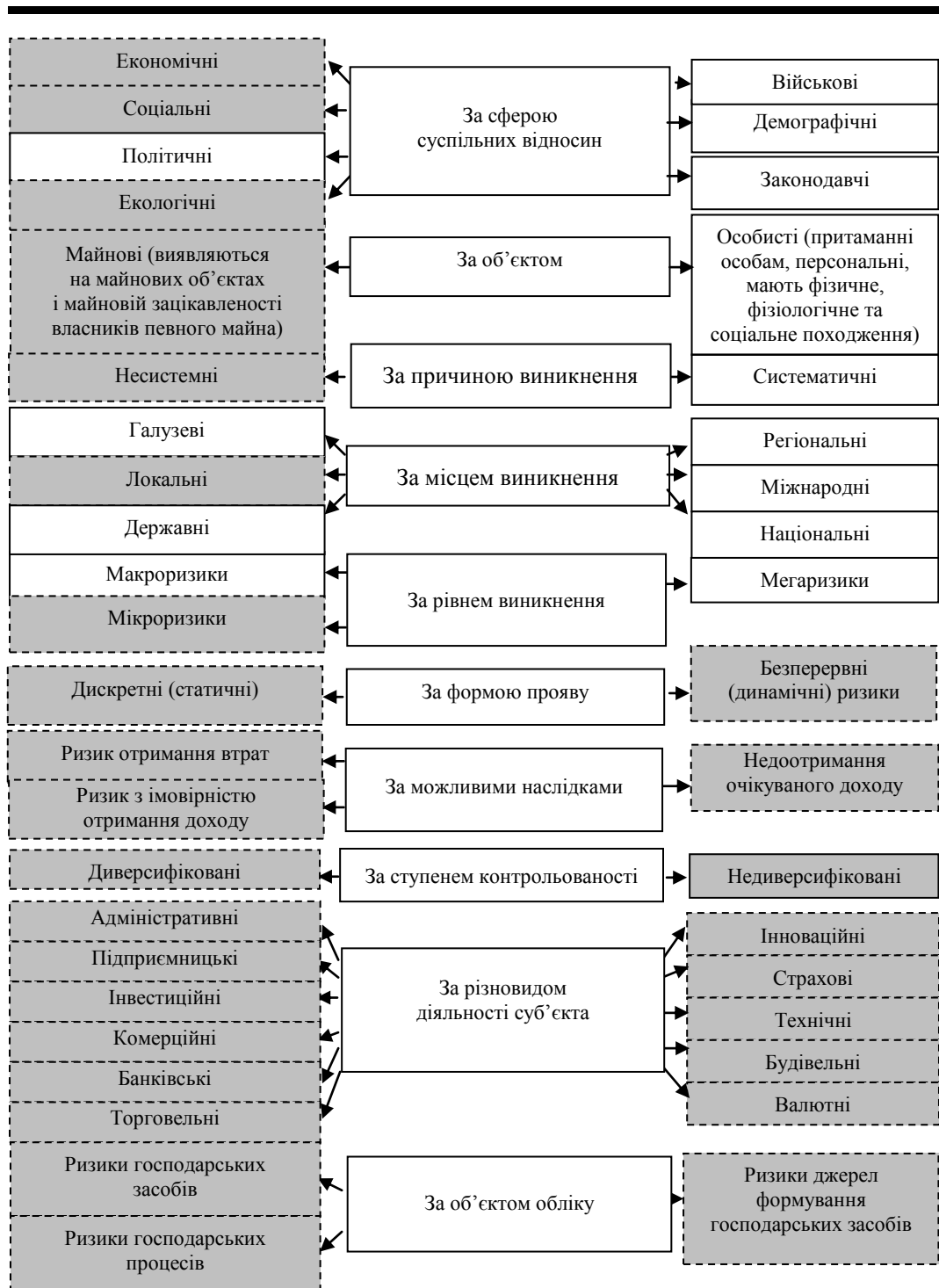

Рис. 1. Класифікація ризиків підприємства

За виникненням виокремлюємо системні та несистемні ризики. До системних належать ті, які зазвичай не пов'язані власне з діяльністю підприємства і виникають на загальнодержавному рівні (інфляційні, валютні, кредитні) незалежно від волі управлінців підприємства. Тож під час управління цими ризиками основні зусилля управлінців спрямовуються на подолання негативних наслідків їх прояву, а дані бухгалтерського обліку можуть використовуватись лише опосередковано. На відміну від системних ризиків, несистемні виникають унаслідок помилок управлінського персоналу в діяльності підприємства, що може підтвердити інформація бухгалтерського обліку, котра також буде основою для розробки заходів щодо нейтралізації таких ризиків.

За місцем виникнення ризики поділяють на локальні, регіональні, галузеві, державні, національні та міжнародні. На рис. 1 виділено чарунки, де йдеться про можливість одержання інформації лише про локальний ризик і результати його прояву за допомогою бухгалтерського обліку, хоча слід пам'ятати про випадки, коли підприємство може впливати на виникнення й управління іншими різновидами ризиків даної класифікації, які об'єднано під загальною назвою – “глобальні ризики”.

Дещо схожа з попередньою класифікація ризиків за рівнем виникнення: мікроризики, макроризики та мегаризики. Інформацію для управління мікроризиками, які притаманні діяльності конкретного підприємства, надає бухгалтерський облік.

За формою прояву виокремлюють дискретні та безперервні ризики. О. В. Коваленко наголошує: статичні ризики завжди передбачають імовірні втрати, тож додатково класифікує їх залежно від причин виникнення: ймовірні через негативний вплив на активи фірми стихійних лих; унаслідок злочинних дій; у зв'язку з прийняттям несприятливого для підприємницької фірми законодавства; в результаті загрози власності третіх осіб, що призводить до вимушеного припинення діяльності основного постачальника чи споживача; втрати внаслідок смерті чи недієздатності ключових працівників фірми або основного власника підприємницької фірми. На відміну від дискретного, динамічний ризик зумовлює втрати чи прибуток і складніший для управління. До динамічних ризиків автор зараховує різні політичні, економічні, галузеві ризики [18, 278]. На нашу думку, статичні та динамічні ризики проявляються не тільки на макрорівні та як особисті ризики, але й на мікрорівні, що супроводжується відображенням у бухгалтерському обліку інформації про умови їх виникнення та наслідки прояву.

Як уже зазначалося, серед науковців немає єдності у поглядах, щодо результатів прояву ризиків, проте, на нашу думку, слід класифікувати ризики за можливими наслідками, слід ураховуючи той факт, що вони приводять не лише до втрат, але й до отримання вигоди. Відповідно, за даною класифікаційною ознакою можна виокремити ризики отримання втрат, ризики недоотримання очікуваного доходу, ризики з імовірністю отримання доходу.

За рівнем контрольованості ризики поділяються на диверсифіковані та недиверсифіковані. Такий поділ використовується переважно під час управління ризиками інвестиційної діяльності підприємства. Диверсифіковані ризики зазвичай утворюються внаслідок дії внутрішніх факторів і залежать від діяльності підприємства. Негативний вплив їх прояву під час інвестування нівелюють за рахунок добору інвестиційних проектів, які зможуть забезпечити їхню загальну прибутковість. Щодо недиверсифікованих ризиків, як правило, це ризики, зумовлені зовнішніми факторами, на які підприємство не має впливу.

Класифікація ризиків за різновидом діяльності суб'єкта надзвичайно важлива, оскільки вона дає змогу управлінському персоналові, в тому числі й на основі даних бухгалтерського обліку, досліджувати ризики та їхні прояви від конкретного напряму діяльності підприємства, а також диверсифікувати в цілому ризики на підприємстві. До них зараховуємо: адміністративні, підприємницькі, інвестиційні, банківські, торговельні, інноваційні, страхові, технічні, будівельні, валютні тощо.

У зв'язку з тим, що бухгалтерський облік – це джерело інформаційного забезпечення процесу управління ризиками, доцільно ризики поділити за об'єктом обліку: ризики господарських засобів, джерел формування господарських засобів і ризики господарських процесів. Ця класифікація максимально наближена до об'єктів фінансового обліку. Це значно спрощує процеси збору й обробки інформації управлінським персоналом, проте її недолік у тому, що вона не охоплює ризики, котрі виникають унаслідок подій чи явищ, які не є об'єктом бухгалтерського обліку.

Слід зазначити, що сформовану класифікація можна розширити за рахунок інших класифікаційних ознак і відповідних їм різновидів ризиків. Управлінському персоналові доцільно розробляти власну класифікацію ризиків, яка відповідає специфіці й умовам функціонування конкретного підприємства. Згідно з такою класифікацією можна розробити управлінські форми обліку й звітності, які фіксуватимуть події та акумулюватимуть інформацію про ризик підприємства у зручному вигляді та достатньому обсязі для прийняття ефективних управлінських рішень, оскільки форми фінансового, статистичного й податкового обліку не забезпечують такої зручності та інформативності.

Цікава ознака бухгалтерського обліку – в системі управління ризиками підприємства він, крім виконання функції інформаційного джерела, є суб'єктом управління ризиком (бухгалтер) і його об'єктом. Достовірність інформації бухгалтерського обліку залежить від недоліків організації обліку на підприємстві, а ризики отримання управліннями неякісної (неповної, спотвореної, недостовірної) інформації, як правило, мають суб'єктивний характер, оскільки значно залежать від людського фактора. Ці ризики часто називають професійними ризиками бухгалтера. З метою нейтралізації або мінімізації ступеня їхнього впливу необхідно вдосконалювати процес організації та ведення бухгалтерського обліку, який, своєю чергою, залежить від правильності формування та дотримання облікової політики підприємства й повноти відображення його господарських операцій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результативність діяльності підприємства значно залежить від правильності побудови та функціонування системи управління його ризиками. Управління ризиками здійснюється для усунення негативних наслідків прояву ризиків, а також сприяння отриманню доходів від діяльності, пов'язаної з ризиком. Особливе місце у цій системі належить бухгалтерському обліку, який водночас є основним джерелом інформації для прийняття управлінських рішень та об'єктом управління. Бухгалтер – це суб'єкт управління ризиком. Ефективність системи управління ризиками залежить від правильності формування класифікації ризиків, притаманних конкретному підприємству й організації відповідної системи управлінського обліку. Її мета – надання управлінському персоналові повної, правдивої, неупередженої інформації про об'єкти ризику. Подальші розвідки у даному напрямі спрямовуються на розробку форм документів управлінського обліку для конкретного переліку ризиків, які виникають під час здійснення господарської діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2005. – 600 с.
2. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посібн. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2005. – 485 с.
3. Черепня Г. М. Формування системи управління ризиками машинобудівних підприємств / Г. М. Черепня // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2014. – № 4 (28). – С. 93–102.
4. Георгієва Н. І. Бухгалтерський облік заходів управління ризиками діяльності підприємств / Н. І. Георгієва // Вісник ЖДТУ. – 2010, № 3 (53). – С. 57–61.

-
5. Willett A. H. The Economic Theory of Risk Insurance / A. H. Willett // University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1951. – P. 477–601.
  6. Pfeffer J. Insurance and Economic Theory / J. Pfeffer / Irvin Inc., Homewood, Illinois, 1956. – 42 p.
  7. Дамодаран А. Інвестиційна оцінка: інструменти і методи оцінки різних активів : пер з англ. / Дамодаран А. – 2-ге вид., переробл. і доп. – М. : Альпіна Бізнес Букс, 2005. – 1341 с.
  8. Жигір А. А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація [Електронний ресурс] / А. А. Жигір // Ефективна економіка. – 2012. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1063>
  9. Економічний ризик: ігрові моделі : навч. посібн. / В. В. Вітлинський, П. І. Верченко, А. В. Сігал та ін. – К. : КНЕУ, 2002. – 446 с.
  10. Хопкін П. Основи управління ризиками: розуміння, оцінки та реалізації ефективного управління ризиками / Хопкін П. – Лондон : Коган сторінка, 2010. – 384 с.
  11. Донець Л. І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навч. посібн. / Донець Л. І. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
  12. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А. Г. Грязновой. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 1168 с.
  13. Осовська Г. В. Економічний словник : наукове видання / Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
  14. Балюк В. Довгострокове кредитування інвестиційних проектів / В. Балюк, А. Яцюра // Банківська справа. – 2005. – № 1.
  15. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2002. – 1428 с.
  16. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. – М. : Рус. яз., 1981. – 816 с.
  17. Альгин А. П. Риск в предпринимательстве / А. П. Альгин. – СПб. : Файл, 1992. – 96 с.
  18. Коваленко О. В. Підприємництво та його організаційно-правові засади : навч. посібн. / Коваленко О. В. – ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 400 с.